SZILUETT
Korszerű
történelmi
életrajzok

OBORNI TERÉZ

Az ördöngös Barát
Fráter György
(1482–1551)

Oborni Teréz

Az ördöngös Barát

Fráter György

(1482–1551)

SZILUETT
Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Bánkuti Gábor
Fedeles Tamás
Gőzsy Zoltán
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

Oborni Teréz

Az ördöngös barát
Fráter György
(1482–1551)

Kronosz Kiadó
Magyar Történelmi Társulat

Pécs–Budapest
2017

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában 2017-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-37-5

A kötetet szerkesztette
Varga Szabolcs

© Oborni Teréz
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Bevezetés 9

Törésvonalak Európában és Magyarországon 19

Ködbe vesző gyermekévek – titokzatos ifjúkor 34

György barát politikai pályára lép 42
- Az első megbízatások 45
- Kényszeregyezség – Várad, 1538 50
- A házasságszerző atya 60
- A Balassa–Majláth-féle pártütés és János király halála 63
- Egy átmeneti esztendő – kié lesz Buda? 72
- Ferdinánd ellensége 85

Buda eleste 89
- Ki volt a vétkes? 97

A Fehér Barát uralma Erdélyben 110
- A királyné és fia kiűzetése Budáról 110
- A fordulat – Ferdinánd Barátja? 112
- Új ország a régi romjain – a keleti királyság 124
- A teljhatalom felé – rangok, tisztségek 132

György barát főpapi tevékenysége és a reformáció első megjelenése Erdélyben ... 152

„Mint Atlasz vállain az égboltot..." ... 164
Rendteremtés az országban ... 164
Világhatalmak között egyensúlyozva ... 168
A nyírbátori egyezmény, 1549 ... 177
A szultán alattvalója ... 186

A Királyasszony és a Barát ... 194

Az utolsó évek. Bellum omnium contra omnes ... 203
Transylvania capta – a Habsburg hatalomátvétel ... 216
Az 1551. őszi-téli oszmán támadás ... 223
György barát ellenlábasai: Nádasdy Tamás és Castaldo generális ... 234
A gyilkosság... ... 239
...és ami utána következett ... 247

A Barát mesés kincstára és vagyona ... 252
A Lysimachos-aranyak ... 256
Magánbirtokai, bevételei ... 258
György barát építkezései ... 264

Omnibus moriendum ... 272

Jegyzetek ... 279
Felhasznált források és irodalom ... 303
Illusztrációk jegyzéke ... 331
Névmutató ... 335
Summary ... 343

„Beszéllek Erdélben mast történt dolgokról,
János király fia kibúdosásáról,
És az Fráter Györgynek ő sok csudájáról,
Csudaképpen történt nagy szernyű haláláról”

Tinódi Lantos Sebestyén: *Erdéli história*

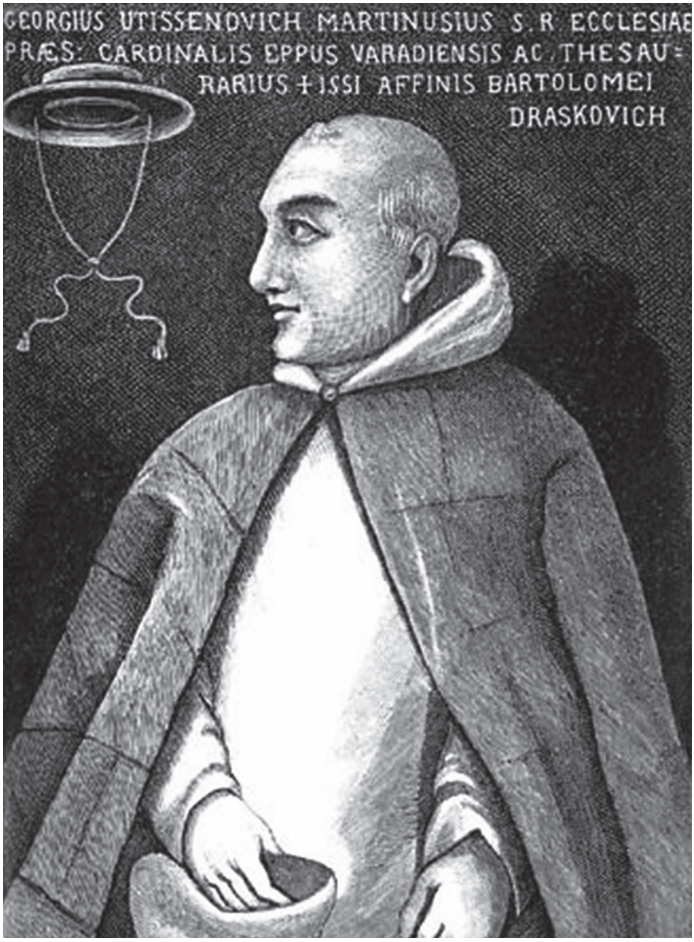

Pollák Zsigmond fametszete a 19. század végén készült a Draskovich grófok trakostyáni várkastélyában lévő festményről, amely feltehetően Fráter György egykorú ábrázolása.

Felirata: GEORGIUS UTISSENOVICH MARTINUSIUS S(ANCTAE) R(OMANAE) ECCLESIAE PRAES(BYTER) CARDINALIS, EP(I-SCO)PVS VARADIENSIS AC THESAURARIUS † 1551. AFFINIS BARTOLOMEI DRASKOVICH. Utissenovich Martinuzzi György, a Szent Római Egyház főpapja, bíboros, váradi püspök és kincstartó †1551. Draskovich Bertalan rokona.

Bevezetés

Ördöngös – azt jelenti, ördögi, azaz ördögi cselekedeteket végrehajtó, gonoszul mesterkedő, enyhébb értelmezésben egyszerűen cselszövő, furfangos. A Mohács utáni magyar történelem egyik legnagyobb befolyású, meghatározó szereplőjét, György barátot nem egy kortársa nevezte ördögi szerzetesnek, latinul *monachus diabolus*nak. Kiismerhetetlen, titokzatos személyiségéről így írt a főpap meggyilkolásának tényleges elrendelője, a Habsburg zsoldban álló itáliai hadvezér, Giovanni Battista Castaldo: „...az emberinél mélyebb értelem sem elegendő ezen ember természetének és jellemének kifürkészésére. Ő ugyanazon pillanatban nevet és sír, ígér és tagad, szent szándékot és ördögi tetteket nyilvánít... Emberei s levelei, kiket s melyeket a törökhöz utasít, s a csauszok, kik nála szünet nélkül járnak, számtalanok, s ő mindezt jó cél érdekében tettnek mondja; úgy is hiszem, ez üdvére is válnék. Az az érzésem, olvas gondolataimban, mert ugyanazon pillanatban, midőn inkább úgy vélekedem, hogy semmi bajom nincs véle, úgy intézi a dolgot Fenséged szolgálatában, hogy eszem is elvész belé..."[1]

A királyi hadparancsnok által így jellemzett, átláthatatlan mesterkedéseket űző pálos szerzetes hogyan válhatott Magyarország egyik legbefolyásosabb politikusává a 16. század harmincas–negyvenes éveiben? Olyanná, aki országos súlyú döntéseket hozott, uralkodókkal tárgyalt, személyesen talál-

kozott Szulejmán szultánnal – bár I. Ferdinánddal soha! –, és valódi szürke eminenciásként állt az általa szolgált királyok mögött. A titokzatos szerzetes talán nem is annyira ördögi volt, mint inkább határozott elképzelésekkel rendelkező, azok megvalósításáért küzdeni képes, ambiciózus ember. Mai szemmel nézve nem mindig állt a realitások talaján, de az idők szavát politikustársai sem értették mindenkor. Ki is láthatta volna előre a világbirodalmak harapófogójába került Magyar Királyság jövőjét Mohács, majd Buda eleste után?

Fráter György nagy ívű pályafutása nem volt egyedülálló jelenség, más uralkodói udvarokban is éltek akkoriban hozzá foghatók. Gondoljunk csak Ibrahim nagyvezírre (1493–1536), Szulejmán szultán szinte mindenható főemberére, vagy V. Károly német-római császár nagykancellárja, Mercurino Arborio Gattinara (1465–1530) személyére és szerepére. Befolyásuk és politikai súlyuk hasonló lehetett György barátéhoz. Az Angol Királyságban Sir Thomas Wolsey (1473–1530) bíboros töltött be hasonló szerepet VIII. Henrik angol uralkodó mellett. Ugyanitt érdemes megemlíteni a francia királyi udvar „vörös eminenciását", Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) bíborost és államminisztert, vagy későbbi korokból a titokzatos orosz szerzetest, Raszputyint, aki a 20. század elején a cári családon keresztül gyakorolt óriási hatást az egész birodalomra, míg politikai akcióinak az összeesküvők egy csoportja véget nem vetett. Ezek az emberek ritkán fejezték be életüket ágyban, párnák között: többnyire bukott emberként távoztak a történelem színpadáról, és még az utókor is nehezen tudja megkülönböztetni a politikai kalandorokat a nagyformátumú, ám balszerencsés államférfiaktól.

A magyar történetírók az elmúlt évszázadokban gyakran visszatértek György barát alakjához, regényes életútját

szépírók is megörökítették. A jól ismert *Egri csillagok*on kívül Jókai Mór *Fráter György* címmel külön könyvet szentelt a Barát emlékének, amelynek forrásaként a hazai történészek munkái mellett felhasználta Antoine Béchet *Histoire du ministere du Cardinal Martinusius* című, 1715-ben Párizsban kiadott, II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek ajánlott művét is.[2] A személye iránti érdeklődést jelzi, hogy a Loire-menti kastélyok egyikében, Beauregard-ban található hatalmas képtárban, amelyben

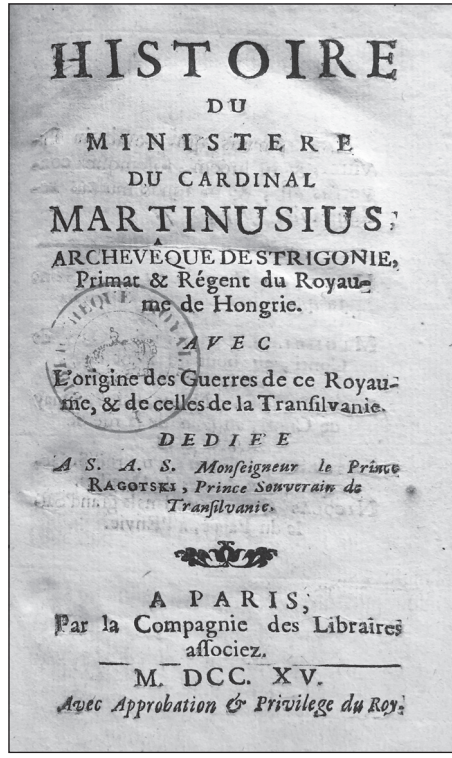
HISTOIRE
DU
MINISTERE
DU CARDINAL
MARTINUSIUS,
ARCHEVÊQUE DE STRIGONIE,
Primat & Régent du Royaume de Hongrie.
AVEC
L'origine des Guerres de ce Royaume, & de celles de la Transilvanie.
DEDIEE
A S. A. S. Monseigneur le Prince RAGOTSKI, Prince Souverain de Transilvanie.
A PARIS,
Par la Compagnie des Libraires associez.
M. DCC. XV.
Avec Approbation & Privilege du Roy.

Antoine Béchet Histoire du ministere du Cardinal Martinusius *(1715) című munkájának címlapja*

a 14–17. században Európa sorsát befolyásoló államférfiak, politikusok és egyházi vezetők, összesen 327 személy portréja kapott helyet, a váradi püspökről készült festmény is megtalálható.[3] A magyar katolikus, és ezen belül a szerzetesi történetírás mindmáig a nagy katolikus államférfiak között tartja számon György barát alakját. Fráter György neve a múlt század második felének marxista történetírói interpretációiban is felbukkant. Révai József egy a *Népszabadság*ban megjelent pamfletjében György barát Bethlen Gábor, Széchenyi István és Deák Ferenc társaságában a reálpolitikusok között szerepelt, szemben a „forradalmi-haladó" Dózsa György, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Kun Béla négyesfogattal, akik mintáját a kommunista főideológus követendőnek tartotta.[4]

A történelmi köztudat napjainkban is őrzi Fráter György emlékét, neve még elhangzik középiskoláink történelemóráin. György barát a mai diákok számára is izgalmas figura, talán mert mindenhol jelen volt – ténylegesen vagy jelképesen –, ahol nagy fordulatokat vett hazánk Mohács utáni története. Talán mert kiismerhetetlen, izgalmas személyiség volt, akinek kártyáiba nem láthatunk bele, és döntései mögött húzódó valódi szándékait is nehezen tudjuk felfedni. A budapesti egyetem joghallgatói nemrégiben színjátékot írtak és adtak elő a György barát halálát követő szentszéki peranyagból, a játékban vádak és védőbeszédek csaptak össze. De vajon született-e, születhet-e minden kétséget kizáró ítélet?

A történész nem ítélőbíró. A történész emlékezni és emlékeztetni próbál olyan dolgokra, amelyek nem az ő életében estek meg. Ehhez igyekszik dokumentumokat feltárni, a szándékot, a gondolatot a tettekből, a leírt mondatokból visszafejteni, majd a tettek következményeit megfontoltan az idő mérlegére tenni. Nehéz feladat, kivált ily rangos személy és oly zord idő

esetében. Véleményt persze – a források lehető legtágabb körének áttekintése révén – lehetséges, sőt kell is alkotni, a megfelelő keretek között, és – amennyire sikerül – prekoncepciók nélkül.

Fráter György élettörténetét a 19. században Horváth Mihály mutatta be legrészletesebben, művének nyelvezete azonban ma már nehezen érthető, és a történeti kutatás számos ponton meghaladta az általa leírtakat.[5] A legutóbbi rendkívül alapos és brilliáns magyar nyelvű elemzés Barta Gábor tollából származik, amelyben hősünk életét, cselekedeteinek mozgatórugóit, politikai lépéseinek hátterét a bíboros meggyilkolását követően a Szentszék vizsgálóbiztosai által felvett nyomozati jegyzőkönyvek feldolgozása révén mutatta be.[6] A pápai kúria nyomozóinak a Barát életével kapcsolatban feltett kérdőpontjaira a magyarországi egyházi és világi előkelőségek 1552 és 1554 között adták meg válaszaikat. Az így elkészült jegyzőkönyveket ma a Vatikáni Titkos Levéltár őrzi, egyetlen kolligátumba összefűzve.[7] A 295 folió terjedelmű, lapokból, kisebb füzetekből összeállított kötet a tanúvallomások mellett Fráter György török előkelőknek és hazai befolyásos politikusoknak írott leveleit is tartalmazza, amelyeket I. Ferdinánd ügyvédei bizonyíték gyanánt mutattak be az egyházi nyomozó hatóságoknak. A peranyag egésze egyedülálló forrása a korszak magyar történelmének, a vallomások révén szinte megelevenednek a kor szereplői, ahogy hidegen vagy indulatosan elmondják, mit is gondolnak Buda elestéről, és főként a megátalkodottan hatalomvágyó Barátról, akit közelről valójában senki sem ismert. Ugyanakkor György barát megítélésével kapcsolatban Barta Gábor arra hívta fel a figyelmet, hogy a nyomozóbiztosok kérdéseit meglehetősen tendenciózusan állították össze, és kimondatlanul ugyan, de a vizsgálat fő célja Fráter György bűnösségének bizonyítása volt annak érdekében, hogy I. Ferdinánd

római és magyar király a bíborosgyilkosság vádja alól felmentő ítéletet kapjon az Apostoli Szentszéktől. Politikai okokból erre volt szükség, még akkor is, ha a kihallgatóbiztosok mindenben korrekten és becsületesen jártak el.[8] Az összességében mintegy hatszáz oldalnyi peres iratanyagról a későbbi századokban többnyire csak a tanúvallomási jegyzőkönyveket tartalmazó másolatok készültek, amelyeknek számos változata megtalálható a magyarországi közgyűjteményekben.

György barát életútját legutóbb Adriano Papo rendkívül alapos, óriási forrásbázist felvonultató, olasz nyelvű könyvében követhettük végig, de az utóbbi évtizedekben a horvát Ante Sekulić tollából is születtek kisebb tanulmányok, sőt egy kötet is napvilágot látott.[9] Utóbbi érdeklődése nem véletlen, ugyanis a horvát közgondolkodás Zrínyi Miklóshoz, Jurisics Miklóshoz és a Draskovicsokhoz hasonlóan őt is nagy történelmi személyiségeik között tartja számon.

Fráter György, azaz György barát, pálos szerzetes politikai pályafutása alig két évtizedet tett ki, ám ez a húsz esztendő a Magyar Királyság talán legviharosabb időszaka volt. A Barát – nevezzük most így, hiszen kortársai is gyakran így emlegették – az 1540-es évekre a Magyar Királyságnak egyik, a keleti országrésznek pedig vitathatatlanul a legbefolyásosabb politikusa lett. Szapolyai (I.) János király, majd özvegye, Jagelló Izabella és gyermekük, Szapolyai (II.) János Zsigmond választott király tanácsosaként a legrangosabb országos tisztségeket töltötte be. Előbb János király fő bizalmasa, majd tanácsosa és kincstartója (1534–), Várad püspöke és Bihar vármegye örökös főispánja (1534–); János király halála után a keleti országrészben korábbi rangjait megtartva Ferdinánd, majd Izabella helytartója (1541/1542–), főbíró (1544–), végül már Ferdinánd kegyelméből erdélyi vajda, esztergomi érsek (1551) lett, halála előtt két

hónappal pedig a bíborosi méltóságot is sikerült megszereznie. Hosszú és kalandos életet élt, alacsony sorból emelkedett az ország sorsát eldönteni képes pozícióba. Személyiségével, jellemével és cselekedeteivel kapcsolatban számos kortársa nyilvánított véleményt. Kiszámíthatatlanságát, rejtélyességét és öntörvényűségét mindannyian megemlítették.

Előljáróban György barátról csupán két történetíró szavait idézzük fel. Forgách Ferenc (1530?–1577) az 1570-es évek első felében írt munkájában kapzsinak, nagyravágyónak, hatalmaskodónak írta le György barátot. Szerinte „olyan nagy hatalma volt, mint kormányzónak, hogy semmi más nem hiányzott a legfőbb ranghoz és méltósághoz [neki], csak a királyi cím."[10] Forgách szerint György barátnak olyan nagy befolyása és karizmatikus ereje volt, „melytől szörnyen féltek, s melyet még azok is gyűlöltek, akiknek hasznára volt."[11]

Bethlen Farkas (1639–1679) mértékadó Erdély-története már sok helyütt kedvezőbb színben tüntette fel a Barátot: „a tömeg rokonszenvét annyira megnyerte, hogy egyedül csak ő forgott mindenki száján, széltében-hosszában, minden helyen csak róla mondták: senki sem fordít nagyobb gondot az ország javára, senki sem adja jobban bérbe az arany-, az ezüst- és a sóbányák jövedelmét, senki sem találja fel elmésebben a pénzszerzés módját, senki sem valósítja meg okosabban azt, amit eltervez, senki sem igyekezett jobban néhai János király helyzetének megszilárdítására, mint ő. Senki sem képes olyan csodálatra méltó megfontoltsággal megtartani Erdélyt épen és sértetlenül a dolgok annyi viharában, szigorú tekintetét úgy tartja Erdélyen, mint Atlasz vállain az égboltot."[12] Még hosszasan lehetne forrásokat idézni *pro* és *contra*, de talán bevezetőként ennyi elég a György barát személyisége és történeti szerepe körül izzó szenvedélyek érzékeltetéséhez.

Köszönetet mondok mindenekelőtt Ágoston Gábornak, Fodor Pálnak és Varga Szabolcsnak a témáról és a korszakról folytatott tartalmas beszélgetésekért. Támogatásuk nélkül ez a könyv nem készült volna el. Varga Szabolcs szerkesztőként és szakmai lektorként végzett munkájáért és lényegi kérdésekre tapintó észrevételeiért őszintén hálás vagyok. Kora újkoros kollégáim az MTA BTK Történettudományi Intézetében sok segítséget nyújtottak, és megértően viselték, amikor György barátra és kortársaira terelődött a szó. Sőt, ha hazai és külországi levéltárakban szemük elé került egy érdekes forrás főhőseimmel kapcsolatban, azt elhozták nekem, amiért külön hálával tartozom. Gausz Ildikó a párizsi Bibliothèque Nationalban, Kármán Gábor a częstochowai kolostorban készített számomra fotókat, Jakó Klára, Mátyás-Rausch Petra, Mihalik Béla, Póka Ágnes, Szabó András Péter és Varga Szabolcs pedig jelzeteket és adatokat bocsátott rendelkezésemre, amiért itt is köszönetet mondok. Témacsoportunk legkiválóbb latinistáival, Glück Lászlóval és Tóth Gergellyel egyes forráshelyek értelmezési nehézségeit beszélhettem meg, amit őszintén köszönök. Külön köszönöm Bogdándi Zsolt és Gálfi Emőke kedvességét, akik a kolozsvári közgyűjteményekben nem egy esetben utánajártak az általam kért jelzeteknek, és forrásokra is felhívták a figyelmemet. P. Kovács Klárától és Kovács Andrástól a művészettörténeti kérdésekhez kaptam hasznos tanácsokat, amit ezúton is megköszönök. S. Sebestyén József saját felvételeiből páratlanul szép képeket bocsátott rendelkezésemre, amiért nagyon hálás vagyok. Nagy Béla neve mára valódi márkanév a történeti térképészet terén, a kötetben megjelenő, újonnan készített térképeiért az olvasók nevében is köszönetemet fejezem ki. Megköszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában az Erdélyi Kormányhatósági Levéltá-

rak referensének, Kovács Zsuzsannának mindenkor készséges segítségét, valamint Czikkelyné Nagy Erikának a forrásokról készített remek fotókat. Végezetül hálás köszönetemet fejezem ki Kindl Melindának, Fazekas Istvánnak és Glück Lászlónak, hogy a kéziratot elolvasták, és hasznos kérdéseikkel, észrevételeikkel segítettek a szöveg végső megformálásában.